

DANMARKS ÆLDSTE FLAADEORDNING

TIDEN INDTIL 1170

Af

PAUL-ERIK HANSEN

Den danske Orlogsflaade i egentligste Forstand er som bekendt grundlagt under Kong Hans (1481—1513) i de sidste Aar af hans Regering. Skibsbyggeri blev paabegyndt paa Bremerholm i København og paa Værfter rundt om i Landet. Der tales om Bygning af 2 Karaveller ved Storebælt 1509 og Bygning af et Orlogsskib i Sønderborg 1510. Krigsaarene med deres Angreb og Modangreb fra svensk og lybsk Side gjorde det nødvendigt at have en til enhver Tid kampberedt Flaade. Naturligst havde det været at skabe en Orlogsmarine ved at lægge Beslag paa de bedste Handelsskibe til Anvendelse under Krigen, og denne Løsning paa Flaadeproblemet havde man da ogsaa anvendt i Danmark en Tid lang. Man fulgte her Stormagternes Eksempel; Osmanner, Italienerne, Franskmand, Englændere og Lübeckere anvendte alle arerede Handelsskibe til Flaadeekspeditioner, og en engelsk Flaade af egentlige Krigsskibe skabtes først i Middelhavet i 17. Aarhundrede.

Alligevel blev Beslaglæggelsen af Handelsskibe til Krigstjeneste paa dansk Omraade en daarlig Løsning. Arup angiver sikkert den helt rigtige Grund herfor, idet han fremhæver, at den danske Handelsmarine paa dette Tidspunkt — i Begyndelsen af 16. Aarhundrede — var for uudviklet til at stille tilstrækkeligt mange krigsdygtige Skibe. En Periode har man udstedt Kaperbreve til alle, der vilde fejde paa Landets Fjender, men alligevel har man fundet det naturligt, at Staten overtog Bygning og Udrustning af Skibene. Kongerne med

deres vigtigste Hjælper, Slotshøvedsmanden paa Københavns Slot, skabte i de følgende Aartier den Flaademagt, der i Krig efter Krig skabte Berømmelse om den danske Krigsledelse. Kong Hans blev, som det er sagt, „den første skaber af en dansk krigsflaade, ja, af den første statsbyggede krigsflaade i Europa“.

Men dansk Storpolitik som den formede sig under Knud 1. (d. Store) og Valdemar 2. (Sejr) har bygget paa en slagkraftig Flaade under Statsmagtens Ledelse. Hvorledes skulde Erobringen af Omraader som England i Vest og Estland i Øst ellers have været mulig? Museumsgæster har sikkert tænkt som saa: Ja, vi kender fra Skolen Vikingerne og „deres vilde Rasen“ — vi ved, at de hjemsøgte England, Irland, Frankrig, Tyskland, Spanien og Italien — men hvorledes gik det med Vikingehærene i den følgende Tid? Hvorledes var det muligt at erobre Rügen, Pommern, Mecklenburg, Holsten og Landet i Syd helt frem til Elbe og Elde samt Landet i Øst, Estland? Spørgsmaalet er ganske naturligt, fordi vort Kendskab til det, der kan kaldes „Danmarks ældste Flaadeordning“, er bygget paa et uhyre svagt Grundlag. Forskerne arbejder den Dag i Dag med Problemer, der er knyttet til denne Flaadeordning. Det er saa langt fra, at man er enig — en Gruppe, specielt Rethistorikerne, vil hævde, at Kongemagten eller Statsmagten har haft det afgørende Herredømme over Udviklingslinierne for den ældste Flaade, medens andre vil hævde, at den ældste Flaadeordning er opstaaet uden Indgriben fra Statens Side og i lange Tider er blevet holdt uden for Statsmagtens Myndighedsomraade ved en bevidst Politik fra Folkets Ledere.

Naar der skal tegnes et Billede af den ældste Flaadeordning, maa man ty til de sparsomme samtidige Kilder fra Midlalderen. Oplysninger findes hos Historieskriverne lige fra Munkene, der i deres Klosterceller Aar for Aar har gjort en kort Notits om Aarets vigtigste Hændelser, til Hirdmændene, Kongens betroede Mænd, Svend Aggesen og Saxo, hvis Forfatterskab maa betegnes som „officielt“. Saxos Værk om Danskernes Bedrifter er fyldt med Tendens, skal forherlige Kong Valdemar d. 1. (den Store) og hans Regering, men specielt

stille Hvide-Slægten's Bedrifter frem i klareste Lys. Men netop fordi Saxo selv hørte til Krigerne i Kongens nærmeste Omgivelser, falder hans Ord med saa stor Vægt og vil blive brugt som Illustration Gang paa Gang, naar Livet paa Flaaden skal belyses. Ved Siden af Historieskrivernes Beretninger skal andre Kilder nævnes. Vigtigst er de forskellige Love fra Middelalderen, fordi de tegner et Billede af Livet som det formede sig, da Loven blev redigeret, og samtidig i mangt og meget tillader et Indblik i Retsforholdene i en tidligere Periode. Lovene udstedtes af de 3 Landsting i Viborg, Ringsted og Lund for henholdsvis den jysk-fynske, den sjællandske og den skaanske Landstingskreds. Oftest afviger Lovene indbyrdes i de enkelte Bestemmelser, hvilket er en Gevinst for Forskeren, der vil forsøge at udrede, hvorledes Nyheder inden for Lovgivningen (herunder ogsaa Forordninger om Flaaden og Flaademandskaberne) er blevet modtaget i de enkelte Landsdele. Jævnside med Landskabslovene gaar en Særlovgivning for enkelte Sider af Samfundsmaskineriet; her dukker Flaadeordningen op igen. Vi har bevaret en Lov om Flaadens Forhold fra Skaane fra Tiden efter 1270, som dog ganske aabenbart bygger paa en ældre Redaktion af Loven.

Fra Middelalderens sidste Halvdel kommer som Kilder endelig bevarede Dokumenter og Breve, der fortæller om Kampene mellem Kongen og hans Regering paa den ene Side og Stormændene, gejstlige og verdslige, paa den anden Side. Som Tiden gik, viste det sig, at det maatte føre til Kamp mellem Lederne og Folket, naar Lederne vilde føre en Storpolitik, der ikke vandt Bifald i Befolkningens brede Lag. Breve og Dokumenter vidner om stadig Kamp mod Regeringen, naar denne søgte at udvide Tjenesteplichten for Flaademandskaberne i Krigsperioder eller til andre Tider misbrugte den indrømmede Ret til at lade en Pengeydelse erstatte den personlige Krigstjeneste for Menigmand.

Efter denne Orientering om Problemet: den danske Flaadeordning i Perioden fra Vikingetiden til Kong Hans' Regering og efter Gennemgangen af Kilderne, Hjælpebidragene til Problemet's Løsning, skal det her forsøges at give en populær Frem-

stilling af den danske Flaades og de danske Flaademandskabers Forhold i Middelalderen. I det følgende bliver Talen om *Ledingen*, om den danske Søleding.

Ledingens Opstaaen ligger hen i det uvisse, hvad Tidspunktet angaar. Sikkert er kun, at den eksisterede i Slutningen af det 11. Aarhundrede, og sandsynligt er, at den er ældre. Betegnelsen er afledet af gammeldansk leth, d. v. s. Vej, Færd og betegner Krigsfærden; at udbyde Leding er i ældre Tid ensbetydende med at kalde Flaademandskaberne ud til Kamp paa Ledingsskibene. Enkelte Forskere vil datere Ledingsordningens Opstaaen til 10. Aarhundrede, andre flytter den helt frem til Begyndelsen af 9. Aarhundrede, fordi de frankiske Rigsaarbøger omtaler Konger som Vikingeflaadernes Ledere under Aarene 804, 808, 815 og 817. I selve dette Argument ligger ingen Beviskraft, fordi enhver Leder af en Flok Søkrigere kunde tage Navnet Søkonge. Selve Betegnelsen Konge var kun afledt af kon-ungr — en ung Mand af fornem Byrd. De fleste sætter Ledingsordningen i Forbindelse med Vikingetogene paa den ene eller den anden Maade; mest Sandsynlighed er der for den Teori, at Ledingen er opstaaet i Tiden efter den store Vikingetid som en Udløber af denne.

Det vil være naturligt at kaste et Blik paa de danske Flaaders Optræden i Vikingetiden, særlig naar der synes at være Enighed om at sætte Vikingetogene i Forbindelse med den senere Ledingsordning. Problemet bliver da dette: Var Vikingeflaaderne organiseret af Konger i Hjemstavnen, laa der en fast Udskrivningsordning til Grund for Rekrutteringen af Flaademandskaberne, laa der en bevidst Erobringspolitik bag Togterne mod Vest, Øst og Syd og endelig dette: var og blev „Kongen“ under og efter Togtet stadig den eneste anerkendte Leder af Flaademandskaberne?

Spørgsmaalene er i Tidens Løb blevet besvaret noget forskelligt. Johannes Steenstrup mente, at Udviklingen i Vikingetiden var gaaet saaledes, at der først havde været en Periode, hvor Kongerne kaldte ud til Deltagelse i Erobringstogter; denne Periode skulde være afløst af en Tid, hvor man konsoliderede sin Stilling i de erobrede Omraader — en Bosæt-

telsesperiode — og endelig kom som et tredje Trin i Udviklingen en Periode, hvor Vikingestyrkerne uden Konger som Ledere, men anført af selvvalgte berømte Krigere, opererede paa egen Haand efter Planer lagt med Henblik paa Øjeblikkets Tarv.

Tyskeren Walter Vogel mente derimod, at Vikingestyrkerne fra først af havde opereret selvstændigt; først paa et senere Stadium havde Lederprincippet vundet Indpas med Folk som Rorik og Haastein. Problemerne løses saaledes forskelligt af de to ledende Navne inden for Vikingeforskningen.

Kun Steenstrup mener, at Kongerne havde en betydelig Indflydelse paa Hærtogterne, hos Vogel dominerer de folkevalgte Ledere. Som det sandsynligste maa da ogsaa fastholdes, at Kongerne kun lejlighedsvis — med Folkets udtrykkelige Samtykke og efter dets fri Valg — blev Ledere af Krigstogterne. Intet tyder da heller paa, at Kongemagten skulde være saa veludviklet, at den kunde gennemføre et almindeligt Udbud af de vaabenføre Mænd, endsiige have organiseret en Udskrivningsordning som den kendes fra en senere Tid. Kongen havde i Datidens Danmark som i de gamle germanske Stammer kun to Funktioner, dels at foretage Ofringer til Guderne som Ypperstepræst, dels efter Folkets Ønske at optræde som Anfører i Krigen. Kilderne betoner Gang paa Gang, at Kongen kun var „Førstemand blandt Ligemænd“. Stormændene var alle lige, kun bøjede man sig for det uomgængelige Krav, at een ved visse Lejligheder maatte have Overledelsen. Efter dette maa man ganske sikkert gaa bort fra Antagelsen om, at den kongelige Ret til at udbyde Leding, der findes i Højmiddelalderen, skulde gaa tilbage til Kongernes Organisation af Vikingetogene. Kongerne er sikkert efter endt Togt gledet tilbage i mere eller mindre paafaldende Ubemærkethed, har sikkert kun kunnet træde frem ved de Lejligheder i Aaret, hvor Dyrkelsen af Guderne og de dermed forbundne Ofringer gjorde hans Mellekomst nødvendig.

Tilbage bliver af de foran opkastede Spørgsmaal dette, om der laa en bevidst Erobringspolitik bag Vikingeflaadernes Optræden. Svaret maa blive baade bekræftende og benægtende,

alt efter hvilken Periode i Vikingetiden man taler om. Kaster man et Blik paa Vikingehærenes Operationer i Midten af 9. Aarhundrede, ser man, hvorledes tilfældige Omstændigheder lokker Hærene til. 841 hærger Vikingeflaaderne paa Togt op ad Seinen mod Rouen; Klostrene Jumiéges, Vandrilles og St. Denis plyndres og brandskattes. 842 plyndrer Vikingerne London. 843 lokkes de af tilfældige Omstændigheder til Loire og plyndrer og afbrænder Nantes; rig Lejlighed var givet her, fordi de to Mænd, hvem Forsvaret af Distriktet mod Vikingerne var overdraget, var i Kamp indbyrdes. 844 hærger Vikingerne i Egnen langs Garonne, velsagtens velorienteret om Herskeren Karl 2.s Kamp mod Oprørere i Egnen omkring Toulouse. 845 opererer mindst to forskellige Vikingehære, hvoraf den ene plyndrer Paris, medens den anden plyndrer og afbrænder Hamburg. Spredt og tilfældigt virker disse Vikingeforetagender.

Anderledes i Slutningen af Vikingetiden. Vilkaarene er da ganske anderledes. Modstanderne har optaget Kampteknikken og har styrket Landforsvaret. Mere og mere gælder Aktionerne det ene Formaal at fastholde og udvide de i England erobrede Omraader, hvor Bosættelsen kunde finde Sted. Ganske langsomt udkrystalliseres Tanken om Englands fuldstændige Erobring — denne sidste fuldbyrdes under Svend 1. (Tveskæg) og Knud d. 1 (d. Store).

Sammenfattende kan siges, at der laa mange forskellige Motiver og Aarsager bag Vikingetogene. Vigtigst har uden Tvivl været en voldsom Overbefolkning i Danmark, der har drevet de unge Mænd ud at søge at skabe sig en Eksistens eller en Formue ved Krigerhaandværk i det Fremmede. Det gaar ikke an at antage, at der til Grund for Rekrutteringen af Vikingeflaaderne laa en Udskrivningsordning i Danmark. De unge strømmede til Vikingehærene tvunget af bitter Nødvendighed — i Hjemstavnen kunde de ikke længere brødfødes — dermed være ikke sagt, at ikke Æventyrlyst og Kampiver bragte dem til Vikingehærenes Standkvarterer. Efterhaanden har den barske Virkelighed — Kampen med Indbyggerne i de Omraader, der hærgedes — belært de sidst an-

komne i Hærene om, at Løsningen paa deres Problem maatte være den at skaffe sig Jord og fast Bolig i hidtil tyndt befolkede Omraader med Masser af ledig Jord.

Hjemme i Danmark levede de tilbageblevne fortsat paa Traditionens Grund. Alligevel virker Tidens Strømninger og Forbindelsen med det nye ind. Fra Udlandet kendte man nu Kongens Magt i anden Form end den hjemlige; man lærte desuden Inddelingen af Kongens Landomraader i Underafdelinger med Statholdere i Spidsen at kende. Desuden trængte en ny Religion frem i Landet, der helt ændrede Kongens Stilling i Samfundet. Fra og med sidste Halvdel af det 10. Aarhundrede indvarsles et nyt Forhold mellem Kongen og Rigets vaabenføre Befolkning.

Befolkningen levede da som før hovedsageligt som Landbrugere. Men selv i Perioder, hvor Høsten gav rigelige Afgrøder, har der været Ønsker fremme i vide Kredse af Overklassen om at overlade Bedriften til Hustruer og Forvaltere, medens man selv drog paa Handelsfærd til det Fremmede. Skibe udrustedes af Høvdingene og bemandedes med dennes Huskarle. Sjældne og kostbare Varer var det Maalet at opnaa i Bytte for hjemlige Produkter. Her kom nu det Forhold klart frem, at de Danske kun havde uendelig lidt at give i Bytte for de sjældne udenlandske Varer. Vores Landbrugsprodukter var nok efterspurgt, men var udsat for Konkurrence fra andre Omraader og egnede sig som Massevarer ikke til Transport paa de smalle nordiske Skibe. Disse Skibe var da ogsaa i første Række beregnet til Krigsskibe, og den Tanke laa snublende nær — som Arup siger — at begynde en Handelsfærd med at rydde et frisisk Handelsskib. Sørøveriet blev fremkaldt af den opblomstrende Handel i Tiden før Vikingetogene, i dette Haandværk deltog Befolkningen fra samtlige Kystegne langs Nordsøen og Østersøen, Danskere, Svenskere, Nordmænd, Vendere, Frisere, Angelsachsere og Irer. Gennem Aartier og Aarhundreder saa den danske Overklasse sin Fordel ved at deltage i dette Sørøveri, Vikingetogene er i mangt og meget kun en højt udviklet Form deraf.

Ogsaa efter Afslutningen af den egentlige Vikingetid fort-

satte denne Trafik. De danske Høvdinge var ikke til Sinds at sidde hjemme Aaret rundt for at passe Bedriften — Uroen sad i Blodet; i Sommermaanederne lokkede de fuldt lastede og daarligt sikrede Handelsskibe til Togter paa Søen. Risikomomentet var dog i Tidens Løb øget, og der stilledes stadig større Krav til Leder og Skibsmandskab. For at overvinde Vanskelighederne blev Togterne med Krigsskibene gjort til Andelsforetagender. Høvdingen var stadig Leder, Styresman; men som Mandskab optraadte nu Bønder fra Omegnen, der havde Lyst til at søge Bytte paa Sørøvertogt. Alt efter Skibets Størrelse maatte man samle en Kreds paa mellem 20 og 40 Bønder; de sørgede sammen med Høvdingen for Skibet og den Proviant, der var nødvendig for en længere Ekspedition og mødte inden Afsejlingen frem forsynet med de gængse Vaaben.

Vi staar her ved Oprindelsen til den middelalderlige Flaadeordning. Oprindeligt samles Flaademandskaberne, vaabenføre Bønder, frivilligt om en anerkendt Fører og drager — maaske sammen med Mandskaber fra Naboegnene paa tilsvarende Skibe — ud at søge Bytte paa Havet. Medens Nordsøen i Vikingetiden havde været det mest yndede Operationsomraade, kommer i Tidens Løb Østersøen mere og mere i Forgrunden. Paa hjemlig Grund skabes da nu af Bondebefolkningen i Tiden efter Vikingetogene Krigerskarer, Flaademandskaber, parat til Enkelt- og Fællesaktioner med Plyndring af Handelsskibe som første Maal.

Udviklingslinien er da foreløbig denne: Først Sørøveri udøvet af den skibsejende Høvding og hans Huskarle — maaske overvejende Enkeltaktioner. Dernæst de store Fællesaktioner: Vikingetogene. Som tredie Led kommer en Periode, hvor Enkeltaktioner, Sørøveri og Plyndringer, igen dominerer, men hvor Bønder fra Omegnen i stadig stigende Grad frivilligt glider ind blandt Skibsbesætningens Medlemmer for snart helt at erstatte den ældre Tids Huskarle. Det Lag i Befolkningen, der i Vikingetiden — tvunget af den haarde Nød — mere eller mindre interesseret havde deltaget i Kampene under Høvdingenes Ledelse, kommer nu til at spille en stadig større Rolle. Høvdingenes Ret til at bestemme over Tidspunktet for et Sø-

togts Begyndelse og dets Varighed samt Mandskabernes Ydelser begrænsedes nu. Netop fordi Bønderne deltog frivilligt, maatte deres Samtykke indhentes — det blev nødvendigt for Høvdingen at se sine Krav om Udrustning af Skibet til Ledingstogt behandlet paa Tinge, paa Herreds- og Landsting. Som Udviklingen her er skitseret, vil det fremgaa, at Danmark i ældre Middelalder besad en Institution, Søledingen, disponerende over Skibe, Styresmænd og Mandskaber med Udrustning, der hvert Øjeblik kunde omdannes til en Krigsmarine — Forudsætningen var blot en Statsmagt, der kunde beherske baade Høvdingene og de folkelige Elementer og koordinere de Flaadeaktioner, der udgik fra Landets forskellige Egne.

Den senere Udvikling viser, at det blev Kongerne, der tog denne Opgave op til Gavn for hele Rigets Udvikling. Sidst Kongemagtens Omfang omtaltes, blev det nævnt, at Kongen i alt væsentligt kun hævdede sig over andre Stormænd som folkevalgt Hærleder og som Ypperstepræst. Vikingetiden var ikke den hjemlige Kongemagt gunstig. Flere Slægter har kæmpet om Magten i Landet, og Gang paa Gang har Vikingehærenes Ledere forsøgt at tilrive sig Magten i hele Landet eller Dele deraf. Fra de andre nordiske Lande kommer Høvdinge og tilriver sig Magten især i det sydlige Jylland og senere i det hele Danmark. Opløsningstiden med fremmede Herskere i Landet og Kampe mellem Kongeslægtenes Medlemmer indbyrdes sluttes først mod Enden af 10. Aarhundrede efter det saakaldte jyske Kongedømme under Gorm med dennes Søn Harald 1. (Blaaland). Jellingestenens Runer meddeler, at Riget er „vundet“ af Harald og samtidig „kristnet“.

Disse Udtryk er tolket forskelligt, maaske er Harald blot blevet anerkendt paa alle tre Landsting som Konge, maaske har han gjort Ende paa Rester af Svenskevældet eller sejrrikt afværget tyske og norske Angreb paa Landet. Sikkert er, at Kongemagten er i Vækst fra denne Tid. Kristendommens Indførelse kom til at betyde en Svækkelse af Kongens Stilling, idet den berøvede ham Stillingen som Ypperstepræst, men Harald har snildt forstaaet at vende alting til sin Fordel. Han gik ind for Kristendommen, idet han gjorde den ny Gud til sin, en

Gud, der vel at mærke var alle de gamle hedenske Guder, som endnu dyrkedes af Høvdingene Landet over, langt overlegen. Indirekte fastsloges ved denne Lejlighed, at samtidig maatte Kongen være mægtigere end Landets Høvdinge.

Den fremvoksende Kongemagt ses ogsaa af den Kendsgerning, at en Arvefølgeordning overholdes, uagtet at Danmark var et Valgrige ifølge folkelige Begreber. Efter Harald 1. (Blaatand) følger Sønnen Svend 1. (Tveskæg), Vikingekampenes „store Organisator“ og den, der i alt væsentligt fuldfører Englands Erobring 1013—14. Efter ham følger Sønnen Knud 1. (d. Store), der skaber et dansk Imperium af Danmark, visse Omraader paa Østersøkysten i Syd, Sverige, Norge og England med Dele af Skotland. Der er ingen Tvivl om, at Kongernes Stilling i Samfundet som dets Ledere er blevet anerkendt af Folket, mest dog sikkert paa Grund af Kongernes personlige Egenskaber (som Hærførere) i god Samklang med ældre Tidens Forhold.

Spørgsmaalet bliver nu, om det har været Ledingsflaaden og dens Mandskaber som saadanne, der har gjort Englands Erobring og Dannelsen af et Imperium mulig. Svaret maa være, at dette ikke er Tilfældet. Endnu har Kongen ikke Magt til at udbyde Leding for Riget. Det har ganske sikkert været Styrker, der — akkurat som i den egentlige Vikingetid — er strømmet til til den berømte Hærførers Standkvarter, naar det blev bekendt, at et Togt til England tænktes paabegyndt. Det, der lokkede Folk ud til Deltagelse, var nu som før Ønsket om letvundet Bytte og Ejendomme i de erobrede Omraader samt Aflønning fra Kongen, naar Togtet var sluttet. En Kendsgerning er det da ogsaa, at Knud 1. (den Stores) Hær var en Lejhær med mange fremmede Kontingenter, især svenske, der kunde aftakkes efter Hærførerens Forgødtbefindende mod Udbetaling af Sold. Hovedmassen af danske Tropper har sikkert bestaaet af Bønder, der før havde besat Pladser inden for den ovenfor skitserede Ordning af den danske Søleding. Her som der søgte man Bytte, afgørende Forskel er alene Forholdet til Kongen, der endnu staar uden Ret til at udbyde Ledingsbønderne.

For Knud 1.s Efterfølgere som danske Konger maatte det være en stadig Kilde til Forbitrelse, at Ledingsstyrkerne fortsat stod under Styresmændenes, Høvdingenes, Kommando og kun kunde udbydes til Krigstogt, naar Kongens Ønske var drøftet og bevilliget paa Tingene. Dette saa meget mere som Kongemagten konsolideres i overvældende Grad midt i 11. Aarhundrede ved et intimt Samarbejde mellem Kongen, Svend 2. (Estridsøn), og Kirken. Ogsaa Svend 2. havde forsøgt at samle Ledingsbønderne om sig ved at optræde som Vikingekonge, men hans Held i Krigene var saa forsvindende, at han umuligt kunde haabe at styrke sin Magtstilling paa denne Maade. Derfor valgte han som nævnt Samarbejdet med Kirkens Mænd og skabte sig en Hird, en Skare af Mænd, der ved en særlig Troskabsed knyttedes paa det nøjeste til Kongen og lønnedes af ham aarligt for præsterede Tjenesteydelser. Støttet til denne Livgarde kunde Kongen skride til Forsøget paa at udvide sin Myndighed over for Folket. Den Konflikt, som truede, et Sammenstød mellem Kongen og hans edssvorne Mænd paa den ene Side og de folkevalgte Ledere blandt Høvdingene paa den anden Side, fandt ikke Udtryk i Svend 2.s Levetid, men umiddelbart efter hans Død kommer Modsætningen klart frem i Dagens Lys.

Faren var den, i Folkeledernes Øjne, at Hirden, den afdøde Konges nærmeste Tilhængere og Medarbejdere, skulde gøre et Forsøg paa at afgøre Kongevalget paa egen Haand. Dette forhindredes ved, at Ledingsmandskaberne, Bønder fra hele Riget, kaldtes ud af Styresmændene efter Tingenes Beslutning, hvorefter Flaadekontingenterne mødtes ved Isøre paa Ods herred Strand. Styresmændene, „der var vant til at tale for Mandskabet“ (nemlig paa Tingene), valgte her den fredsvenlige ældste Søn af Svend 2., Harald 3. (Heen), medens dennes yngre og mere krigerisk indstillede Broder, Knud, blev vraget. Denne yngre Kongesøn havde allerede forlængst vundet Anerkendelse som Leder af Søtogter. Saxo, der var Hirdmand og som saadan Tilhænger af en lidt senere Tids stærke Kongemagt og af en vidtdreven Erobringspolitik, beretter saaledes om Knuds Ungdomsbedrifter. Han samlede det unge Mand-

skab til Søtog og kuede Vikingernes Uvæsen; Sejre over Sember og Ester kastede Glans over hans Ungdom, og hans Fremgang i Magt var saa stor, at han naaede langt ud over den Grundvold hans Fader havde lagt. Denne sejrige Færd varslede om hans kommende Herredømme.

I nøjeste Overensstemmelse hermed falder Saxos Dom over Kongevalget ved Isøre. Han skriver: Da der nu blev Tale om nyt Kongevalg, var Folkets Stemning delt. Største Delen af Danerne kom nemlig i Hu, hvor store Farer Knud havde ført dem ud i, mens han endnu kun var sin egen Mand, og frygtede at det vilde blive endnu værre, hvis han vandt Riget. Saa ilde udlagde de hans Manddom, og saa ubilligt værdsatte de hans Daad, at hvad der burde have øget hans Ære, tværtimod blev ham til Fald: de forholdt ham hans Manddoms Løn og gengældte hans stolte Idræt med skammeligt Afslag. Ham vragede de af Skræk for Slid og Møje, men holdt paa Harald af Lyst til Lediggang, kaarede den træge for den tapre og vilde hellere lyde en dorsk end en daadrig Konge.

Det, Saxo her raser over, er netop de i det foregaaende udredte Forhold: Modsætningen mellem kamplystne Konger, der — støttet af lige saa kamplystne Høvdinge — søger at gøre de af Landets vaabenføre Befolkning lejlighedsvist vedtagne Søtogter til en Værnepligt til Statens Bedste, søger at opkaste sig til eneraadende Herrer over Landets Borgere og skabe en Pligt for disse til ikke blot at deltage i Landets Forsvar, men ogsaa i Angrebskrige.

Under Harald 3. førtes Kravet om en kongelig Ret til at disponere over Ledingsstyrkerne ikke frem. Anderledes blev Forholdet under Efterfølgeren, den netop omtalte Broder, Knud d. 2. (den Hellige). I Harald d. 3.s Regeringstid havde denne været optaget af Virksomhed som Vikingefører, først i Nordsøomraadet med lejlighedsvis Angreb paa England, senere i Østersøomraadet. Formodentlig ved et Militærkup satte Knud 2. sig nu i Besiddelse af Kongemagten og søgte uden Skaansel i Løbet af kort Tid at indføre en Kongemagt i Danmark som den kendtes andetsteds i det sydlige Udland.

Programmet blev for Knud 2.s Regeringsperiode dette, at

anerkendte kongelige Rettigheder fra ældre Tid skulde håndhæves i fuldt Omfang og dertil stadig øges. Desuden fremsattes Krav om ny og uhørte Skatter — alt dette fik være; med Knurren fandt Folket sig deri. Til aaben Kamp mellem Folket og Kongen kom det først, da Kongen vilde gøre det til en Ret for sig at udbyde Ledingsmandskaberne. Sagen blev saadan set grebet helt rigtigt an, idet han lod kundgøre, at Englands Erobring nu skulde forsøges igen. Drømmen om Imperiet fra Knud d. Stores Dage eksisterede stadig, og Kongen, den kendte Vikingefører, saa til sin Tilfredshed de danske Ledingskibe samles i Limfjorden. Kilderne taler om ca. 1000 danske Skibe, hvortil kom et Kontingent paa 60 af de ypperste norske Krigsskibe. Efter Planen skulde denne Flaadestyrke yderligere øges med 600 Krigsskibe fra Flandern, der ønskede at deltage i Angrebet paa England. Flaaden var af saa anseligt Omfang, at man i England straks følte sig truet og begyndte Rustninger i feberagtig Hast, samtidig med at man lejede Tropper i Frankrig.

Hele det stort anlagte Foretagende fra dansk Side løb ud i Sandet, fordi Kongen ikke mødte op og tog Kommandoen over Flaaden. Han opholdt sig i Slesvig og var lovlig undskyldt, idet krigerske Forviklinger syd for Grænsen truede dansk Interessesfære og Højhedsomraade. Resultatet blev, at store Dele af den danske Flaade vendte hjem, inden Kongen gav Tilladelse dertil, ud fra den Betragtning, at Deltagelse i Englands togtet maatte være en frivillig Sag, idet ingen Tingbeslutning forelaa, der kunde gøre Deltagelsen til en Pligt.

Kongen var derimod af en anden Mening, idet han idømte de Ledingsbønder og Styresmænd, der var vendt hjem uden hans Tilladelse, klækkelige Bøder. De Dømte var intet Øjeblik i Tvivl om, hvilken Holdning de skulde indtage. At anerkende Kongens Ret til at idømme Bøder for ikke at deltage i Englands togtet var rent ud det samme som at anerkende Kongens Ret til at udbyde Ledingen, naarsomhelst det passede ham, og i det hele at anerkende ham som Herre over Ledingen. I denne Betragtning fandt de Dømte Medhold blandt deres Fæller, og da Kongen uden at ænse Folkestemningen begyndte at lade

Ledingsbøderne inddrive, rejstes der aabent Oprør mod ham. Over for Jydernes rasende Modstand maatte Kongen tage Flugten, en Flugt, der først standsede ved Drabet paa Kongen i Albani Kirke i Odense 1086. Endnu en Gang havde Folkelederne haft Lejlighed til at vise, at Herredømmet over Ledingen tilkom dem, og at i hvert Fald kun en Konge, der ønskede at respektere Folkets Ret og Sædvaner, kunde gøre sig Haab om at vinde Indflydelse paa denne specielle Folkeorganisation.

Efter Mordet paa Knud 2. valgtes Broderen Oluf til Konge af Folket, aabenbart fordi hans Synspunkter havde gjort ham til Knuds Modstander. Hadet mod det af Knud praktiserede Regeringssystem gled dog i de følgende Aar i Baggrunden, fordi Sindene blev optaget af Misvækstaarene under Oluf 1.s Regering. Modsætningen mellem Kongetilhængere og Kongemodstandere var imidlertid stadig til Stede og gav sig Udslag ved Valget af Konge efter Oluf, idet det lykkedes Hirdmændene, Tilhængerne af den stærke Kongemagt, at faa Erik 1. (Ejogod) valgt til Konge. Meddelelserne om hans Regering er ganske faa, men det synes givet, at Tovtrækkeriet mellem Konge og Folkeledere er fortsat gennem hans Regering. Under de hastigt skiftende Konger har det været umuligt at naa til en endelig Løsning om Spørgsmaalet om Kongens Myndighed over Ledingsmandskaberne. Alt har været afhængigt af de øjeblikkelige politiske Forhold. Endelig under Kong Niels' lange Regering (1104—1134) kommer man Løsningen nærmere.

Niels var blevet valgt af Ledingsmandskaberne — det vil igen reelt sige af Folkelederne — paa et af de ekstraordinære Isøremøder, der forudsatte en senere Godkendelse af Valget paa Landstingene. Dommen over hans Regering er faldet meget forskelligt ud, men det, der er af Interesse i denne Sammenhæng, er, at Folket under Niels' Regering har indrømmet Kongen Ret til Bøder, der idømtes for at sidde en kongelig Befaling om at møde til Ledingstogt overhørig. Det synes som om Kongen har opnaaet Ret til at udbyde Leding, naar Fjender truede Riget med direkte Angreb. Ganske uanset disse ny Bestemmelser forblev dog den gamle Ledingsordning i Kraft. Ledingsbønderne kunde stadig gaa paa Togt paa egen Haand

med eet Skib eller flere Skibe i Følge, ligesom Landstinget bevarede sin Ret til at vedtage Ledingsudbud for den enkelte Landsdel. Alligevel var det første Skridt taget ad den Vej, der førte til Kongens uindskrænkede Herredømme over den danske Flaade med dens Besætninger.

Niels' maadeholdne Politik skulde saaledes formodes at bære god Frugt. Ogsaa paa andre Omraader lykkes det for Kongen at faa Folket til at indrømme det berettigede i Krav, som tidligere Konger forgæves havde søgt gennemført. Niels' Stilling synes at have været uantastet — han er saaledes den første danske Konge, der kalder sig Konge af Guds Naade. En ny Tid var i Sigte, og lykkeligt havde det været for det danske Folk, om det gode Samarbejde mellem Konge og Folk var blevet fortsat. Imidlertid skulde det gaa anderledes. Striden mellem Medlemmer af Kongehuset og Mordet paa Knud Lavard i Haraldsted Skov 1131 kastede Landet ud i aarelange Borgerkrige — da var Tiden ikke til at tænke paa Løsning af Flaadeproblemerne, fælles for hele Riget. Hver Mand maatte tage Parti, Ledingsflaaden deltes efter Førernes politiske Synspunkter mellem de stridende Parter.

I Begyndelsen af Borgerkrigen har Størsteparten af Flaadestyrkerne formentlig samlet sig om Niels og Sønnen Magnus i Kampen mod den myrdede Knud Lavards Broder Erik. Senere er Frafaldet blevet almindeligt, og selvom Niels udbyder Leding for Jylland og Øerne mod Erik, der havde Magten i Skaane, lykkes det ikke at besejre denne.

Kampene havde indtil da vist Eriks strategiske Evner som Fører for Flaadeafdelinger, specielt maa nævnes hans Sejr ved Sejrø 1132. Saxo maler et livfuldt Billede af denne Kamp: Erik laa alt under Sejrø; men det anede Magnus intet om, da han løb ud fra Aarhus; og Lykken var ham ej saa huld, som Børen var blid: det ene Skib løb om Kap med det andet, og Flaaden blev derved splittet og sejlede afsted uden Orden. Erik havde forud faaet Bud om hans Komme og foer nu i en Baad rundt til alle Hovedsmænd paa Flaaden, hver og én, især Peder og Harald, hvis Troskab han havde et godt Øje til, og æggede og manede dem indtrængende til Kamp. Han var

netop glad over, at han ikke fik at gøre med hele Magnus' Flaade paa én Gang, da han nu kunde angribe Skibene ét for ét, efterhaanden som de kom sejlene, og rydde dem for deres Mandskab. Da Magnus paa langt Hold øjnede den Nød, hans Folk var stedt i, strøg han fluks Sejl paa sit Skib; det lyktes ham nu bedre at ligge for Anker end løbe for Vind, og han lod Luren lyde over Hav for at samle den splittede Flaade. Nu greb fejge Mænd til Flugt, men kække lagde til Kamp. Erik havde Overtal af Skibe og lagde dem i tæt Ring om Fjenden, saa Flaade holdt Flaade indesluttet, og Kampen blev saa meget haardere, som der ingen Udvej fandtes.

Saxo fortsætter: Da nu Jyderne saa, at deres onde Lykke ej blot havde røvet dem alt Haab om Sejr, men endog afskaaret dem fra Flugt, tænkte de mere paa deres Høvding end paa sig selv og vovede eget Liv for at frelse hans: de brød ind paa den tæt sluttede fjendtlige Flaade, og da de ej kunde skaffe Magnus Sejren, vilde de i al Fald hjælpe deres slagne Høvding til Flugt. Han var gaaet om Bord i en lille Snække; og den banede de nu Vej uden at ænse Faren, saa der blev som en liden Sti, den kunde smutte ud af. Da han var undsluppet, blev de lige fuldt ved med at kæmpe til det yderste og slap ej deres Væрге, før de enten faldt eller toges til Fange. Da Sejerherrerne plyndrede den slagne Flaade, fandt de mellem andet Bytte, de bar fra Borde, en Mand, der havde svøbt sig ind i et Sejl; og da de tænkte, at kun en Kryster kunde krybe saa usselt i Skjul, gav de ham fluks en Løkke om Halsen til Løn for hans Fejghed, saa han maatte med Skam lade det Liv, han ej havde turdet sætte paa Spil i Striden.

I det hele synes Erik at have haft sin Styrke i Lynaktioner med hurtigsejlende Skibe — Beboerne i forskellige Landsdele fik at føle, naar han søgte sine Modstandere blandt dem. For at ramme Erik afgørende er det da, at Niels udbyder Leding over hele Landet med Undtagelse af Skaane. Her samledes om Niels nu ikke blot de egentlige Krigsskibe, men ogsaa Transportfartøjer og mindre Fartøjer, alle bemandede med Bønder, der ønskede en Afgørelse paa Borgerkrigen. Saxo beretter, at Flaaden landede ved Fodevig, og at Niels bød Fod-

folket, Flaadens Besætninger, fylke sig tæt ved Stranden. Om Kampen hedder det videre: Knap fik han dem stillet op i Række og Rad, før han paa Afstand øjnede Erik, der kom farende: Støvet stod fra Hestenes Hove i Vejret som en Sky. Nu bød Niels sine Mænd drage sig lidt tilbage ad Skibene til; men undervejs hørte de, hvor det dønnede under Eriks fremfarende Hestfolk, og blev saa slagne af Skræk, at der ej længer var Tale om rolig Gang, men om vild Flugt.

Slaget var saaledes tabt for Niels og hans Søn Magnus; et Kontingent paa 300 tyske Ryttere, der kæmpede paa Eriks Side, fejede Bondemandskaberne fra Flaaden til Side, væltede alt over Ende, trampede alt ned. Saxo skildrer Kampens Slutfase saaledes: Hvad Niels angaar, saa var der en Bryde, der gav ham sin Hest, saa han naaede til Skibs. En stor Del af Flygtningene klamrede sig fast til Fartøjernes Ræling for at komme om Bord, saa nogle af Skibene var nær ved at synke under den uhyre Vægt; og de, der var sluppet først om Bord, huggede uden Skaansel Efternølernes Hænder af, naar de greb fast i Snækkerne: de glemte, de var deres egne Stalbrødre, og foer værre frem mod deres egne end mod Fjenden.

Med Sejren i Fodevigslaget 1134 var Borgerkrigen afgjort til Eriks Fordel; Magnus var faldet i Slaget, Kong Niels blev dræbt i Slesvig kort Tid efter Slaget. Erik udnyttede sin Sejr fuldt ud og optraadte som enevældig Voldshersker i Riget. Noget formelt eller retsligt Herredømme over Flaaden har han dog ikke kunnet skaffe sig — fortsat var det Tingene, der afgjorde, om Landsdelens Beboere skulde følge Kongens Opfordring til Deltagelse i Krigstogter, og fortsat kunde Enkeltmand sætte sig i Spidsen for større eller mindre Afdelinger af Ledingsskibe. Reelt har Sagen dog sikkert ligget saaledes, at Besætningerne paa Skibene har været meget betænkelige ved at sidde den kongelige Opfordring overhørig, og vi har da ogsaa Vidnesbyrd om, at Erik har kunnet faa Ledingsskibe nok samlet til Flaadeekspeditioner i større Format. Saxo beretter under 1136: Han udbød Leding mod Rügen; og for at føre Kampen med des større Eftertryk, lod han for første Gang Danerne tage Heste med paa Sotog, fire om Bord i hvert Skib —

en Skik, som siden nøje er holdt i Hævd. Til den Ende lod han Flaaden tælle, og den viste sig at bestaa af 1100 Skibe.

Vi er hermed inde paa et nyt Afsnit i de danske Flaadestyrkers Historie. Fra og med Erik 2. (Emunes) Tid stiller Staten med større og større Kraft Fordringer til de Bønder, der tidligere frivilligt havde bemanded et Ledingsskib og mest havde gjort det for at varetage egne Interesser. Nu ser vi Bønderne faa det fremstillet som en Pligt at deltage i Kongens Krigsforetagender mod Rügens Befolkning og allerede Aaret efter mod Nordmændene. Togtet til Rügen skulde blive Optakten til Vendertogene i 1160'erne, hvori ofte hele Rigets Flaademandskaber tog Del. Efter Erik 2.s Død i 1137 slækkes Kravene i denne Henseende noget, men til Gengæld giver Kampen mellem de forskellige Tronkrævere, der fortsætter lige op til 1157, Anledning til Opbud af Flaademandskaberne. Igen skulde hver vaabenfør Mand tage Parti — en Skam var det at sidde hjemme og lade andre træffe Afgørelsen, naar Afgørelsen kun kunde fremskyndes og hidføres ved Vaabnenes Hjælp.

I de Aar, hvor Tronkræverne havde fundet en foreløbig Maade at afgøre Stridighederne paa og derved skabt en stakket Frist inden den endelige blodige Afgørelse, nødtes Bønderne endda til „frivilligt“ at møde paa Ledingsskibene for at deltage i Ekspeditioner mod Rigets Fjender. Et saadant Foretagende var Korstoget mod den tyske Stamme, der hed Obotriterne, i 1147, andre Togter gjaldt Bekæmpelsen af de vendiske Sø-røvere med Hjemsteder i Kystegnene syd for Østersøen. Gradvist arbejder den Forestilling sig frem, at Ledingstjenesten ikke er en frivillig Sag, men at Landets Bondebefolkning har en Pligt til at yde personlig Krigstjeneste paa Ledingsskibene og til at sørge for Skibets Udrustning til et Krigstogt, naarsomhelst det passer Kongen at udbyde Leding. Efter Valdemar 1. (den Stores) Sejr paa Gradehede ved Viborg 1157, hvor han bliver Enekonge i Riget, er denne Pligt en Kendsgerning. Det vil derfor være passende at give en Skildring af Ledingsmandskabernes Forhold paa dette Sted. Kilderne til Spørgsmaalet bliver ganske vist først rigtigt udførlige for den næste Periode, Valdemarstiden, men tillader os gennem Tilbageslutning at

tegne et Billede af Forholdene ogsaa i Midten af 12. Aarhundrede.

Indtil Valdemar d. 1. (den Stores) Tid havde det som nævnt været en aldeles frivillig Sag at deltage i Ledingstogterne. En Høvding eller en krigslysten Storbonde kunde om sig samle en Skare af Bønderne fra Nabolaget — 20, 30, 40, 42 Mand alt efter Størrelsen af det Skib, man havde til Raadighed. Denne Skare drøftede i Endrægtighed, hvor Bytte var lettest at finde og drog derpaa ud paa Togt. Saalænge dette varede, var Høvdingen eller Styresmanden den, man adlød uden Indsigelse — af hans Snilde og Viden afgang Togtets Udfald.

Skibene har været af yderst forskellig Størrelse, derom vidner de forskellige Tal, der angives for Besætningen. Konstruktionen har sikkert for Krigsskibenes Vedkommende været holdt ret nøje op ad Vikingetidens Skibstyper. De ovenfor citerede Afsnit af Saxos Danmarkshistorie og andre Udtalelser af samme Forfatter viser tydeligt Skibstypen, den lange Baad med lav Ræling og ikke større, end at den kan kæntre, naar de druknende klamrer sig til Rælingen. Ledingsskibene har sikkert almindeligst været forsynet med en enkelt Mast med Raasejl, men Mandskaberne har ikke villet opgive den Fordel, det var, som i Vikingetiden, at kunne ro Skibet frem og tilbage under Kampen. Raasejlet har sikkert paa Ledingsskibene kun været brugt, naar ingen Fare truede, eller man var ude at sejle „i lovligt Ærinde“. Saxo skildrer, hvorledes Sejlet blev firt ned, inden man kom inden for fjendtlige Strandvagners Synvidde. Andre Skibe har sikkert kun været kæmpemæssige Robaade — som nævnt med Plads til 42 Roere —. Denne Type Fartøjer har fortsat Traditionen fra Nydam-Baaden fra 4. Aarhundrede og Baaden fra den angelsachsiske Kongegrav i Sutton-Hoo i Suffolk fra 7. Aarhundrede, den sidste fundet 1939. Disse to vidt forskellige Baade har udgjort Kærnen i Datidens danske Flaade. Vikingeskibenes Afløbere i Ledingsflaaden har været de egentlige Krigsskibe med hvilke Lynangrebene foretoges; de store Robaade — Nydambaadens videre Udformning — har sikkert hovedsageligt været beregnet

til Transportskibe. Til Skibene af de nævnte Typer har sikkert sluttet sig et stort Antal meget smaa, privat udrustede Fartøjer, hvis Mandskaber i Følge med de større Skibes søgte at faa Del i Gevinsten efter et heldigt tilendebragt Togt. Saxo nævner da ogsaa udtrykkeligt, at Magnus undslap fra Nederlaget ved Sejerø paa et saadant lille Fartøj, og uden disse lader det voldsomme Antal, der opgives for Skibene under Erik 2. (Emune) sig da heller ikke forklare.

Som Skibenes Skare frembød et broget Skue, har sikkert Mandskaberne gjort et lignende Indtryk. Det var ikke hver Mands Sag at holde sin Udrustning med Vaaben vedlige og paa Højde med Tidens Krav. Bevæbningen har sikkert været yderst primitiv og forskelligartet — først i Valdemarstiden kommer der Forskrifter for, hvorledes den menige Bonde og Styresmanden skal være bevæbnet, naar de mødes ved Ledings-skibet for at starte paa et Togt.

De Flaadestyrker, som optræder her, var væsentligst optaget af Sørøveri i større eller mindre Omfang, men kunde dog optræde i Kamp mod Landets Fjender, især mod de vendiske Vikinger eller Sørøvere, der hærgede de danske Kyster og slæbte Danskere med sig for at sælge dem som Trælle paa Slavemarkederne paa Handelspladserne syd for Østersøen. Saxo beretter om en Stormand, Skjalm Hvide, der fik sat en Aktion i Gang mod Venderne uden nogen Indblanding fra Kongens Side. Han skriver: Paa den Tid var Vendernes Vikingeu væsen blevet en haard Landeplage: længe havde Danmarks Nød lokket dem, og Oluf (Hunger) havde snarere ægget dem ved Ørkesløshed end stækket dem ved Daad. Nu overfaldt de endog en overmaade højbaaren Mand ved Navn Avte, en Gang han satte over fra Sjælland til Falster, og dræbte ham, da han valgte Død for Fængsel. Manddom er nemlig Danerne medfødt, og de mener, at Lænken er en værre Lod end den visse Død. Herover førte Skjalm Hvide, der var Avtes Broder, tit og ofte Kæremaal for Danerne paa Tinge, og drev til Slut igennem, at Almuen efter hans Raad vedtog, at alle i Flok skulde hævne denne ene Mands Drab. Saa vidt var man da kommet, at Kongen lod Folket raade: det tog sig selv Ret til at udbyde

Leding; og det var ikke Fyrstens Bud, men Almuens Ønske, der afgjorde Krig og Orlog.

Saxo kender Valdemarernes Herredømme over Ledingsflaaden og kan rase over ældre Tidens andre Forhold. Den her omtalte Aktion hører til Erik 1. (Ejegods) Tid, og endnu i 1150'erne — i Aarene lige før Valdemar d. 1. (den Stores) Eneherredømme findes glimrende Eksempler paa, hvorledes en Stormand egenmægtigt kunde føre en Flaadestyrke i Kamp mod Venderne. Hos Saxo lyder Beretningen derom saaledes: Ved den Tid var det, at der paa Vedemans Ord og Bud opstod et Vikingelag i Roskilde, til Værn mod alle de mange Søøvertog. Dette Lags Tugt og Skik var følgende: Vikingerne havde Lov til at tage de Snækker de fandt bedst tjenlige, uden Ejerens Samtykke, mod at give ham Ottendedelen af Byttet i Skibsleje. Før de stod til Søs, skriftede de for en Præst deres gamle Synder, og efter ustanden Kirkebød nød de saa den hellige Nadver, som om de alt var paa Dødens Tærskel: de tænkte, at alt vilde lykkes dem bedre, naar de inden Kampen højtidelig havde vundet Guds Naade. De tog kun liden Farkost med, undgik al Byrde og Tynge og nøjedes slet og ret med Vaaben og Føde, men havde intet med, der kunde sinke Søfærden. Vaagenætter og knap Kost vankede der nok af; Søvn fik de kun siddende med Haanden paa Aaregrebet. Sejlede de langs Kysten, lod de den forud afsøge ved Spejdere, for ikke at møde noget ukendt eller uforudset. Blæste Børen dem hen til en Ø, saa landede de dér, men sendte Folk ud at strejfe rundt paa Læsiden, fordi fremmed Flaade snarest søgte Havn i smult Vande. Tit og ofte stred de mod Fjenden, men altid var Sejren dem let og kostede dem fast intet Blod. Bytte delte de lige, og Styresmandens Lod var ikke større end de menige Sømænds. Fandt de kristne Fanger i de Skibe, de tog, gav de dem Klæder og sendte dem hjem til deres eget: saa gode var de mod deres Landsmænd. To og firsindstyve Vikingesnækker tog de fra Tid til anden, uden at de selv nogen Sinde havde større Flaade end to og tyve Skibe. Manglede de Midler, saa skød Borgerne sammen til dem, mod til Løn at faa det halve af Byttet. Dette Vikingelag fandt som sagt først Venner i Roskilde, men bredte

sig ogsaa snart fra Byen ud blandt Bønderne og vandt Tilslutning næsten over hele Sjælland: fra en ringe og spæd Spire voksede det sig snart stort og stærkt, og før der atter var skaffet Danmark Fred, var der ikke Tale om at stikke Sværd i Skeden.

Lad nu Saxo være mere eller mindre paalidelig, hvad Enkeltheder, for Eksempel Fordelingen af Byttet, angaar; det fremgaar dog klart og tydeligt, at Vedemans Lag i Roskilde arbejdede uden Støtte fra Kongernes Side — var en ren Folkebevægelse med Programmet Vendernes Bekæmpelse.

Med Valdemar d. 1. (den Stores) Sejr i 1157 kommer Forholdene imidlertid til at ligge helt anderledes. Efter Kampen paa Grædhede er Valdemars vigtigste Medbejlere til Kongeværdigheden fjernet, og Folket samler sig, træt af snart to Aartiers Borgerkrig, om ham som Fører. Men eet var, at det danske Folk led under Krigstræthed, et andet var, at Freden ikke kunde blive varig, saalænge Venderne kunde fortsætte deres Plyndringstogter til danske Egne. For Valdemar laa det da som den eneste mulige Vej at besejre Venderne ved at gengælde deres Hærgningstogter og erobre Udgangs- og Støttepunkterne for deres Flaader. Kongen kunde her føre Hvide-slægtens Traditioner videre, hans vigtigste Hjelper, Absalon, var den nys omtalte Skjalm Hvides Sønneson. For begge disse Ledere maatte Rügens Erobring staa som det første Maal, derefter kunde man skride til Forsøget paa at erobre Østersøkysten i Mecklenburg og Pommern.

I 1160'erne kommer som Resultat af denne Politik den Række Aktioner mod vendisk Omraade, der i 1169 kulminerer med Rügens Erobring. I disse Togter til Østersøkysten deltog først og fremmest Ledingsskibene fra Sjælland, men som Regel Flaadestyrker fra hele Landet. Ganske rimeligt var det, at Beboerne i de Egne, der var haardest ramt af Vendernes Plyndringer, viste stærkest Interesse for Kongens og Absalons Foretagender — lige saa rimeligt var det, at for Eksempel Jyder og Skaaninger protesterede mod at deltage i Togterne over Østersøen Aar efter Aar i de gode Sommermaaneder — afgørende er, at alle mødte, — omend under Protest, naar Kon-

gen forlangte Ledingsflaaden bemanded og udrustet. Her er det ny i Valdemarstidens første Fase. „Vendertogene fik imidlertid den betydning, at de paatvang det danske folk en militærpligt af et omfang, det hidtil ikke havde kendt. Kongen udbød aar for aar leding; denne mistede da sin karakter af et frit, selvbestemmende folkeværn, blev i stedet for til en tvungen statsydelse en værnepligt“ (Erik Arup).

Befolkningen har sikkert været ganske desorienteret ved denne pludselige, ny Udvikling. Det er allerede nævnt, at visse Landsdeles Befolkning kun knurrende efterkom de kongelige Ledingsudbud. Modviljen maa ogsaa ses paa anden Baggrund. Ganske vist kæmpede man nu som før mod Rigets Fjender, Venderne. Men det var ikke længere som i Vedemans Dage mindre danske Styrker, der slog eller søgte at slaa mindre vendiske Styrker i Kystfarvandene, hvorsomhelst man kunde træffe de sidstnævnte. Nu transporteredes Flaademandskaberne fra hele Riget paa alle Slags Skibe over Østersøen for her at bekæmpe Venderne i deres eget Land. Til Hest eller til Fods angreb man Vendernes Tilholdssteder; med de mindre Skibe sejlede man op ad Floderne paa Jagt efter i Tal underlegne vendiske Skibe, der var trukket tilbage i formodet Sikkerhed.

Mandskaberne stilledes over for ganske nye Opgaver af langt mere krævende Art end før. Et Eksempel, tilfældigt valgt blandt mange hos Saxo, vil vise, hvor forbitret Kampene formede sig og under hvilke fortvivlede Forhold de danske Krigere ofte kæmpede — Risikoen for Liv og Lemmer var øget siden Vedemans Dage, saa meget blev man hurtigt klar over. Saxo beretter om Valdemars første Vendertog: Siden sejlede han til Gudager Aa (Warnow ved Rostock), men fandt Indløbet saa grundt, at det ej var sejlbart for store Skibe, men kun Smaaskuder kunde slippe over. Kongen lod da sit Skib ankre op i Munden, da det var for stort til at sejle op ad Aaen; men den Del af Flaaden, der ej stak for dybt og derfor kunde bruges her, stævnedes under Absalons Anførsel op ad det smalle og bugtede Aaløb indtil det Sted, hvor det vider sig ud til en stor Sø. Her laa Venderne med en stor Flaade midt i det snævre Udløb for at spærre Fjenden Vejen. I deres Iver for

for at drive dem fra hverandre kom vore Folk galt afsted i det ukendte Farvand og satte deres Skibe paa Grund; og naar de saa atter vilde bort fra det flakke Vand og ud i det dybe Sejlløb, men ikke kunde komme løs ved Aarernes Hjælp, sprang de mange Steder i Vandet, tog fat i Rælingen og lod Armene gøre Aarernes Arbejde, alt imens Venderne stod paa deres Skibe som paa et Brystværn og skød ned paa dem. Snart nøjedes Fjenden ej med den Slags Angreb, men sprang ogsaa ud i det lave Vand og søgte Danerne ind paa Livet; men vore Folk tog djærvt imod dem, saa de kom om Bord igen lige saa hastigt som de var sprunget ned. Først af alle var Prislavs to Skibe sluppet ind i Søen; og i det ene stormede der saa mange om Bord, af dem der stod nede paa Grundene, at Plankerne brast og Skuden gik midt over: de trængte saa voldsomt paa, at Fartøjet flaktes under den svære Vægt.

De Bønder, der nu udskreves til Krigstjeneste, maatte se med megen Uvilje paa alle disse Foretagender, saa meget mere som man i stadig højere Grad anede og kom til Vished om, at Forsøgene paa at slaa Venderne og tvangskristne dem kun var et Dække for Ledernes reelle Ønsker om Landvindinger syd for Østersøen. Disse Ønsker kom klart for Dagen i 1164, hvor man paa et Togt langs Floden Peene havde erobret Wolgast, Stolp og Gutzkow og i den følgende Tid forsøgte at beherske Omraadet her ved en Garnison i Wolgast. Den danske Befolkning nærede ingen Sympati for en Erobringspolitik i det Fremmede — til Landets Forsvar var man til enhver Tid beredt, men at gaa paa Æventyr paa Kongens Bud huede ingen, undtagen Kongens nærmeste Kampfæller og Raadgivere. Kongen kunde være saa personlig tapper han være vilde, det vandt ham kun faa Tilhængere. Misfornøjelsen hos Folkelederne ved Meddelelsen om det første Vendertog i 1160 kommer da ogsaa klart frem hos Saxo, der skriver: Da han (Kongen) — endnu ikke ved sin fulde Helse — holdt Møde med Skaaningerne i Lund og udbød Leding, stod Ærkebisp Eskil frem som Ordfører paa alle de andres Vegne og sagde, at de havde ingen Skibe rede til saa brat at følge Kongens Bud. Kongen lod dem nu vide, at hvo der lød hans Ord, fik hans Naade til Løn, men

hvo der sad hjemme, skulde smage hans Vrede: saa opsat var han paa Togt, at han hellere drog ud med ét eneste Skib end gav Hæren Hjemlov. Og da Eskil mærkede, at det var hans ramme Alvor, gav han ikke blot sit Minde dertil, men ønskede alt ondt over hver den, der ej slog Følge med Kongen, og tog ham for egen Kost om Bord paa sin Snække, ti det var længe siden Kongerne selv havde ejet Skib, da Søtogene var gaaet helt af Brug. Sidst fik Laaliker og Falstringer Bud om at slutte sig til Flaaden, for at de ikke skulde vide Besked længe i Forvejen og saa i Smug røbe Venderne Kongens Raad.

Kong Valdemar blev iøvrigt ikke skaanet for Sølivets Strabadser ved samme Lejlighed. Undervejs til Østersøkysten i Syd blev Flaaden ramt af Storm, og Saxo skildrer Situationen saaledes: Saa vandt de da frem, om end sent og smaat: de kunde næsten ikke komme af Stedet, fordi Søen gik saa højt, at det ikke var muligt at holde Aareslag. Saa haardt brød de vilde Vover med vældige Slag mod Kongeskibet, at det gav sig i alle Fuger, og den stærke Storm var nær ved at splitte det ad. Da Kongen saa det, vilde han — for at undgaa den truende Fare og dog vinde frem — gaa om Bord i en mere søfast Snække og raabte til Ingemar Skaaning, at han skulde lægge til med sit Skib; med Sværd i højre og Banner i venstre Haand sprang han dernæst djærvt til, slap godt derfra og bad Folkene ro af al Magt.

Alt dette fik være, vandt kun Sympati for Kongen i en snæver Kreds. Det, Bønderne paa Ledingsflaaden regnede med, var alene den øgede Livsfare og Faren for Tab af Lemmer under Kampe, hvis egentlige Maal var dem ganske ligegyldigt. Dertil kom, at Ledingen altid blev udbudt i den for Bonden travleste Tid — Sommerhalvaaret —, og at Staten stillede stadig større Krav til den enkelte Bonde med Hensyn til de Ydelser, han havde at udrede, hver Gang der udbødes Leding. Vi er i den heldige Situation at kunne skildre Statens Krav til Bonden, der oprindeligt frivilligt var gaaet ind i Ledingsmandskabernes Rækker, nogenlunde detailleret.

For at skabe en retfærdig Fordeling af Ledingsbyrden inddeltes Landet i visse større Distrikter „skipæn“ (af skipa =

at ordne), der hver havde at yde et Skib med Mandskab, Udrustning og Proviant. Som Underafdelinger i disse Skibe træffer vi de saakaldte Havner (hafnæ), der hver oprindelig stiller een Mand til Ledingsskibet — selve Ordet Havne betegnede det til Krigeren beregnede Rum i Skibet. For hele Landet indførtes saaledes en Lægdsordning.

Der er ikke opnaaet Enighed om, hvor store Kredse af Befolkningen, der har været draget ind under denne Ordning; men givet er det, at den altovervejende Del — og baade Land- og Bybefolkning — hørte med under Ordningen. Ledingspligten — eller rettere Krigstjenesten — er blevet paalagt en vis Kreds af Jordejere, ligegyldigt om disse i det paagældende Øjeblik var Børn, Oldinge, Kvinder eller Præster. Havnen kom saaledes til at bestaa af et varierende Antal Gaarde, hvis Ejere havde Pligt til efter Tur at gøre Krigstjeneste paa Ledingskibet enten selv eller ved en kvalificeret Stedfortræder. Denne sidstnævnte maatte ikke høre til Trællene eller Tyendet, men skulde være Medlem af Havnen og bofast Mand — man strakte sig i denne Sammenhæng vidt, naar man indrømmede en af Bondens Sønner Ret til at optræde som Afløser. Foruden Pligten til at stille en Mand af Ledingskibets Besætning paahvilede det Kredsen af Jordejere inden for Havnen at forsyne denne Mand med Proviant i tilstrækkelig Mængde til at dække hans Behov — forskelligt efter Ledingstogtets Varighed. Paa denne Maade var der skabt en Skatte- eller Afgiftsordning; de Jordejere, der blev siddende hjemme, svarede en Afgift i Form af Forsyninger til den, der besørgede den personlige Krigstjeneste, der oprindelig var Kærnen i hele Ledingsordningen. Paa dette Grundlag kunde Staten bygge et helt Skattesystem op, der ramte alle Slags Jordejendomme og de deraf flydende Indtægter — som det senere skal vises, forstod man i de datidige Regeringer hurtigt at gribe den givne Lejlighed. I Løbet af faa Aartier skulde Krigsledingen blive omdannet til en Skatteleding.

De omtalte Havner, der hver stillede en Mand med Forsyninger, samledes som nævnt i Skiben. Antallet af Havner varierer i Landets forskellige Egne maaske i Forbindelse med

Ledingsskibenes Størrelse; nogle Steder gaar der saaledes 42 Havner paa et Skiben, der altsaa muligt skulde stille et Skib med 42 Mands Besætning. Tallet 42, der gaar igen mange Steder, er sat i Forbindelse med den gammelgermanske Betegnelse for en Krigerskare paa 42 Mand, den kaldes „harjaraidio“ — Hær-Red. I andre Egne af Landet er der gaaet 25 Havner paa et Skiben, og Forskerne har gættet paa en ældgammel Inddeling af Herredet i 4 Fjerdinger, hver bestaaende af 25 Havner, saaledes at Herredet ialt omfattede 100 Havner.

Naar Leding blev udbudt, var det da nu en Pligt at møde og indtage sin Plads i Ledingsskibet, der — som det er vist — stadig varierede i Størrelse alt efter Landsdelens Evne til at bygge og vedligeholde et saadant Skib. Selve Bygningen af Skibet blev i Reglen varetaget af Styresmanden, Høvdingen, der var Mandskabets Anfører i Kampe til Søs og til Lands, eller i senere Tid af kongelige Embedsmænd. Ogsaa Udrustningen, blandt andet Forsyningen med Skjolde, kunde paa hvile Styresmanden, der saa til Gengæld modtog Betaling af Skibens Beboere.

Styresmændene kom i det hele taget til at spille en fremtrædende Rolle ogsaa i den første Del af Valdemarstiden. Nu som før var de Repræsentanter for et folkeligt Selvstyre inden for Ledingen og som saadanne naturligt nok ikke særligt yndede af Kongerne og de skiftende Regeringer. De valgtes af Mandskaberne blandt Bondearistokratiet, og det synes at være en gammel Skik at lade Styresmandseembedet gaa i Arv inden for en enkelt berømt Slægt paa Egnen, maaske skal dette ses i Sammenhæng med Styresmændenes Ejendomsret til Skibet, der synes at have været noget ganske almindeligt. Medens de menige Ledingsbønder kun skulde møde op bevæbnet med de tre „Folkevaaben“: Sværd, Spyd og Kedelhat, som enhver regnedes at være i Besiddelse af, paalagdes der Styresmanden en Pligt til desuden at møde med Hest, Brynje, Skjold samt en Armbrøst med Pile. Saafremt han ikke selv kunde betjene det sidstnævnte Vaaben, skulde han endda medbringe en Mand til dette Formaal. Statens Fordringer til Styresmanden blev efterhaanden saaledes skruet op, at han maatte sikre sig en

Række yderligere Afgifter fra Beboerne i hans Havne — ved Siden af Skibslejen træffer vi saaledes Hesteleje, en Kornafgift i de Aar, hvor Leding udbødes.

Den her skitserede Ordning, en ny og hidtil ukendt Værnepligt med stadig stigende Fordringer fra Statens Side med Hensyn til Tjenestetid og Udrustning, gjorde den danske Befolkning mere og mere uvillig til at følge Kongens og Regeringens Politik, der Aar efter Aar førte Landet ud i Krige baade i Nord og Syd. Skildringen af Rügens Erobring 1169, denne straalende Bedrift, omtales overalt; man er tilbøjelig til at glemme Saxos Skildring af Stemningen i den krigstrætte danske Befolkning i Tiden 1166—68. Han skriver: Paa den Tid var Danmarks Rige i Nød og Fare paa alle Kanter, da dets Naboer idelig lurede paa Overfald: histoppe var det Nordmændene, hernede Venderne og Sachserne, der pønsede paa at komme det til Livs. Som Følge deraf var der ingen herhjemme, der ret havde Mod til en djærv Dyst, af Frygt for at faa den ene Fjende paa Nakken mens de drev den anden paa Flugt.

Krigslykken i 1169 forandrede intet i den Kendsgerning, at Landets Befolkning ønskede Erobringspolitikken i Egnene syd for Østersøen standset. Lederne af Landets Politik bøjede sig da ogsaa ved 1170 for Befolkningens Ønske, mest maaske under Indtryk af, at Sachserhertugen Henrik Løve, vor Allierede, sikrede sig Størstedelen af de nyvundne Omraader. Indtil videre erstattede man Erobringsforsøgene med et Forsøg paa effektivt ved visse Dele af Ledingsflaaden at slaa det vendiske Sø-røveri ned.

Saxo fortæller følgende om denne Ordning: Selv nu da Rügen var vundet, var Vikingerne stadig en Svøbe for vore Farvande, hvor de laa paa Lur i hver en Vraa. Danerne var da kloge nok til at gøre sig til Lov at mønstre deres Flaade og udtage hver fjerde Snække til at ligge paa Udkig efter Sø-røverne, saa længe Aarstiden tillod det. Paa den Vis laa et mindre Mandskab længe ude og sparede derved alle de andre for Slid og Møje; ti den lille Styrke, der til Stadighed laa paa Vandet, gjorde vort Folk lige saa megen Gavn som de store Ledingstog, der snart havde Ende. Til den Tjeneste udtog

man især ugifte Ungersvende, der ej havde Koner at længes efter og desaarsag var træge til Kamp. Absalon og Kristoffer valgtes til Førere for dem; og de holdt sig ej til de hjemlige Strande, men afsøgte ogsaa Rügens Kyster og Levtiterlandets (Forpommerns og Østmecklenburgs) Bugter.

For en kort Tid var det saaledes lykkedes den danske Befolkning at faa gennemtvunget en Nedsættelse af Pligten til at yde personlig Krigstjeneste — hvad det kostede den i Modydelse til Staten lader sig bedst udrede i Sammenhæng med en Gennemgang af Flaadeordningens Udvikling i Valdemarerens Storhedstid og dens Forfald i de kommende Aarhundreder.

L I T T E R A T U R F O R T E G N E L S E

Af Hovedværker skal her blot nævnes:

Erik Arup: Danmarkshistorie I. 1925.

— Leding og Ledingskat i det 13. Aarhundrede.

Sture Bolin: Ledung och frälse. 1934.

Poul Johs. Jørgensen: Dansk Retshistorie. 1940.

Svend Aakjær: Plov og Havne. 1941.

Saksens Danesaga er citeret efter Jørgen Olriks Oversættelse.